

Pacientų slaugos poreikiai po nosies pertvaros operacijos

*Daumantė Ivanauskaitė, Simona Paulikienė
Vilniaus kolegijos Sveikatos priežiūros fakultetas*

Raktažodžiai: nosies pertvara, nosies pertvaros iškrypimas, slaugos poreikiai.

Santrauka

Straipsnyje analizuojami pacientų slaugos poreikiai po nosies pertvaros operacijos. Tema aktuali, nes fiziologiškai žmogus kvėpuoja per nosį, o dėl nosies pertvaros iškrypimo sutrinka normalus oro pateikimas pro nosies ertmę. Taigi žmogus būna priverstas kvėpuoti per burną, tačiau toks kvėpavimo tipas yra rezervinis ir jis turėtų tik papildyti kvėpavimą per nosį, o ne jį pakeisti. Esant nosies pertvaros iškrypimui žmogus jaučia nuolatinį nosies užgulimą, jam sunku kvėpuoti, kankina nuolatinė sloga, gali prasidėti galvos skausmai. Šis sutrikimas blogina gyvenimo kokybę, nes žmogus negali normaliai užsiimti kasdienine veikla, dirbti, linksmintis, sportuoti, dalyvauti socialinėje veikloje.

Po nosies pertvaros operacijos ankstyvuoju pooperaciniu periodu pacientams kyla įvairių fiziologinių, psichologinių ir socialinių poreikių – juos šiame straipsnyje ir paanalizuosime. Tyrime dalyvavo 40 pacientų (20 vyrų ir 20 moterų), kuriems buvo diagnozuotas nosies pertvaros iškrypimas ir atlikta nosies pertvaros operacija. Taikyti anketinės apklausos bei dokumentų analizės tyrimo metodai. Nustatyta, kad didesnei daliai moterų nei vyrų kilo fiziologinių ir psichologinių poreikių, o socialiniai poreikiai aktualesni buvo vyrams. Aktualiausias poreikis moterims – pagalba judant, o vyrams – pagalba valgant ir geriant. Be to, didesnei daliai vyrų nei moterų kilo bendravimo poreikis.

Įvadas

Tyrimo tikslas – išanalizuoti pacientų slaugos poreikius po nosies pertvaros operacijos.

Atliekant tyrimą siekta šių **uždavinių:**

1. Nustatyti ir palyginti vyrų ir moterų fiziologinius slaugos poreikius po nosies pertvaros operacijos.
2. Išsiaiškinti ir palyginti vyrų ir moterų psichologinius slaugos poreikius po nosies pertvaros operacijos.
3. Išnagrinėti ir palyginti vyrų ir moterų socialinius slaugos poreikius po nosies pertvaros operacijos.

Kvėpavimo veikla laikoma svarbiausia iš visų gyvybinių veiklų. Visiems žmogaus organizme vykstantiems procesams svarbus deguonis, kurį įkvepiame per nosį. Nekokybiškas kvėpavimas daro įtaką ne tik fizinei savijautai, bet ir žmogaus psichinei būklei – trūkstant deguonies gali pasireikšti apatija, pasyvumas, nerimas [1]. Nosies pertvara yra iškrypusi maždaug 90 proc. žmonių [2]. Taigi šis sutrikimas yra labai dažnas ir aktualus daugeliui. Žmonės į otorinolaringologus kreipiasi, kai jaučia nuolatinį diskomfortą kvėpuodami ir nosies obstrukcija tampa pagrindine priežastimi, privertusia susirūpinti savo sveikata. Otorinolaringologija pastaraisiais dešimtmečiais sparčiai vystėsi ir keitėsi [3], tačiau mokslinėje literatūroje aptinkama labai mažai informacijos apie šios srities pacientų slaugą. Taigi pasirinkta tema apie pacientų

slaugos poreikius po nosies pertvaros operacijos yra aktuali ir mažai nagrinėta.

Nosies pertvara yra vidinės nosies dalis, kuri dalija nosies ertmę į dvi simetriškas trikampio puses [4]. Nosies pertvaros iškrypimas – tai pertvaros iškrypimas vidurinės ašies atžvilgiu, apsunkinantis kvėpavimą pro nosį [5]. Nosies pertvaros iškrypimas gali būti įgimtas ir įgytas:

- įgimtas nosies pertvaros iškrypimas susiformuoja, kai gimdymo metu naujagimis patiria nosies traumą (dėl kremzlės mikrolūžių kremzlės fragmentai auga skirtingu greičiu, todėl pertvara deformuojasi);
- įgytas nosies pertvaros iškrypimas susiformuoja po patirtos nosies traumos, kitų nosies ligų (pertvaros pūlinys, nosies polipozė) [3].

Mokslinėje literatūroje nurodomi šie iškrypusios nosies pertvaros simptomai: pasunkėjęs kvėpavimas pro nosį, knarkimas, miego apnėjos, galvos skausmas (rinogeniniai galvos skausmai), nuolatinė sloga ir sinusito atsiradimas, nosies užgulimas, kraujavimas iš nosies [6, 7, 8]. Siekiant diagnozuoti nosies pertvaros iškrypimą, surenkama išsami chirurginė ir medicininė anamnezė, išsiaiškinamos alergijos, vartojami vaistai, atliekama rinoskopija bei nosies endoskopija. Nosies rinoskopijos tyrimas laikomas pagrindiniu nosies ertmės apžiūros tyrimu, tačiau atsiradus endoskopiniams tyrimo metodams, priekinė rinoskopija vertinama kaip pirminis objektyvus tyrimo metodas, todėl visada po nosies rinoskopijos atliekamas endoskopinis nosies tyrimas [3].

Pacientų poreikiai po nosies pertvaros operacijos

Poreikis apibrėžiamas kaip socialinis konstruktas, kuris yra asmeninis, subjektyvus ir nuolat kintantis [9]. Nepatenkinamas poreikis yra motyvas, skatinantis veikti. Viena geriausiai žinomų motyvacijos teorijų yra A. H. Maslow teorija, kurios svarbiausi komponentai – asmenybės saviraiškos ir poreikių hierarchijos koncepcijos. A. H. Maslow požiūris į žmogų ir pasaulį yra holistinis ir dinamiškas [6]. Poreikius minėtas autorius suskirstė į penkis grupes ir sukūrė poreikių piramidę. Poreikiai pradedami analizuoti nuo apačios kylant į viršų [9]. Patys *pirmieji poreikiai* yra *fiziologiniai* – jie yra pagrindiniai išlikimo poreikiai (maistas, vanduo, miegas ir pan.). Šių poreikių patenkinimas lemia visus kitus poreikius, nes nepatenkinęs fiziologinių poreikių žmogus negali užsiimti kita veikla. Šie poreikiai labai stiprūs, gyvybiškai svarbūs, tačiau yra tik priemonė kitiems poreikiams patenkinti. *Antras lygmuo* – *saugumo poreikiai*. Šių poreikių užtikrinimas taip pat labai svarbus, nes žmogus, kuris jaučiasi nesaugus, tampa nelaimingas, kamuojamas baimės bei nerimo. *Trečias lygmuo* – *socialinis lygmuo* (meilės poreikis, priklausymo grupei poreikis). Socialiniai poreikiai tenkinami bendraujant, priklausant grupėms, kolektyvams. *Ketvirtas lygmuo* – *savigarba* ir (ar) *pagarba*. Patenkinus socialinius poreikius, žmogui kyla noras būti pripažintam, turėti gerą vardą. Nepatenkinęs šio poreikio dažnai

žmogus jaučiasi menkavertiškas, silpnas, piktas ar net agresyvus. *Penktas lygmuo – savirealizacijos*. A. H. Maslow savirealizacijos poreikį vadina augimo poreikiu. Šio poreikio patenkinimu žmogus gali atskleisti savo individualumą. Šis poreikis skatina tobulėti ir siekti užsibrėžtų tikslų [6].

A. H. Maslow poreikių teorijos fragmentai buvo pritaikyti ir slaugant pacientus, tačiau, kaip nurodoma literatūroje, reikia nepamiršti, kad ši teorija taikoma sveikiems žmonėms [10]. Taigi analizuojant slaugomų žmonių poreikius būtina atsižvelgti, kaip poreikiai įvardijami slaugoje. Slaugos poreikiai apibūdinami kaip pagrindiniai fiziologiniai, psichologiniai ir socialiniai paciento poreikiai, kuriems patenkinti reikia kitų pagalbos; kiekviena sveikatos problema, kuriai išspręsti reikia nors vieno slaugos veiksmo ar slaugytojo įsikišimo [11]. Slaugant pacientus svarbu atsižvelgti, kokie poreikiai yra aktualiausi ir būtini paciento sveikatai palaikyti. Pagal slaugos poreikių apibūdinimą po nosies pertvaros operacijos buvo išskirtos ir analizuojamos fiziologinių, psichologinių bei socialinių pacientų poreikių grupės N. Roper, W. W. Logan, J. A. Tierney [10] įvardytose gyvybinėse veiklose. Gyvybinės veiklos – žmogaus organizmo veiklos, užtikrinančios gyvenimo procesą [10].

Tyrimo medžiaga ir metodai

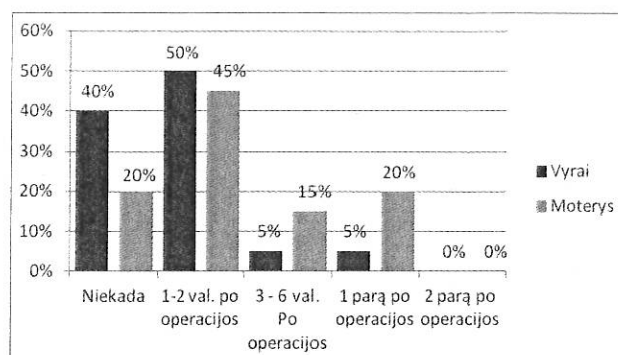
Tyrimas buvo atliktas Vilniaus miesto X ligoninės Austų, nosies, gerklės ligų skyriuje. Tiriamųjų imtis buvo suformuota netikimybinės atrankos patogiuoju kriteriniu būdu, gavus žodinių respondentų sutikimą dalyvauti tyrime. Apklausoje dalyvavo tik tie pacientai, kuriems buvo atlikta nosies pertvaros operacija, taikant bendrinę nejautrą. Tyrimui įtakos turėjo pacientų lytis, nes slaugos poreikių aktualumas buvo lyginamas pagal lyties kriterijų. Tyrimui atlikti buvo gautas įstaigos administracijos leidimas.

Pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas – anketinė apklausa. Klausimynas sudarytas vadovaujantis A. H. Maslow poreikių teorija, siekiant nustatyti pacientų fiziologinius, socialinius bei psichologinius poreikius po nosies pertvaros operacijos. Klausimyną sudarė 19 uždarų klausimų, iš kurių 17 buvo apie pacientų problemas, iškilusias po nosies pertvaros operacijos, ir 2 demografiniai klausimai (amžius, lytis). Anketos respondentams išdalytos antrą parą po operacijos. Visi tiriamieji į pateiktos anketos klausimus atsakė raštu. Tyrimo metu apklaustiems pacientams užtikrintas konfidencialumas, klausimyne nebuvo prašoma pateikti jokios asmeninės informacijos. Atliekant tyrimą vadovautasi etiniais, teisiniais procedūriniais bei filosofiniais tyrimo atlikimo principais. Duomenų analizei taikyti aprašomosios statistikos metodai. Duomenys apdoroti naudojantis „MS Excel 2007“ programa. Anketos duomenų analizės rezultatai pateikiami grafikuose procentine skaičių išraiška.

Tyrimo dalyvavo 40 respondentų, iš jų 20 moterų ir 20 vyrų, kuriems buvo diagnozuotas nosies pertvaros iškyrimas bei atlikta nosies pertvaros operacija, taikant bendrinę nejautrą. Tyrimo dalyvių amžius nuo 18 iki 74 metų. Daugiausiai respondentų – 60 proc. vyrų ir 50 proc. moterų – buvo 18–35 metų amžiaus.

Tyrimo rezultatų analizė ir aptarimas

Pirmiausiai siekta išsiaiškinti, kokių fiziologinių poreikių kyla pacientams po nosies pertvaros operacijos, bei palyginti šiuos poreikius tarp vyrų ir moterų. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad dvigubai daugiau vyrų – 8 (40 proc.) nei moterų – 4 (20 proc.) niekada nejautė poreikio užtikrinti saugią aplinką

1 pav. Pacientų, kuriems kilo saugios aplinkos užtikrinimo poreikis po nosies pertvaros operacijos, pasiskirstymas pagal lytį

po nosies pertvaros operacijos (žr. 1 pav.). Tačiau didesnei daliai vyrų nei moterų reikėjo pagalbos užtikrinant saugią aplinką pirmas dvi valandas po operacijos. Didesnei daliai moterų nei vyrų pagalbos poreikis užtikrinant saugią aplinką buvo po operacijos praėjus 3–6 valandoms. Taip pat didesnei daliai moterų – 4 (20 proc.) nei vyrų – 1 (5 proc.) šis poreikis buvo aktualus pirmą parą po operacijos.

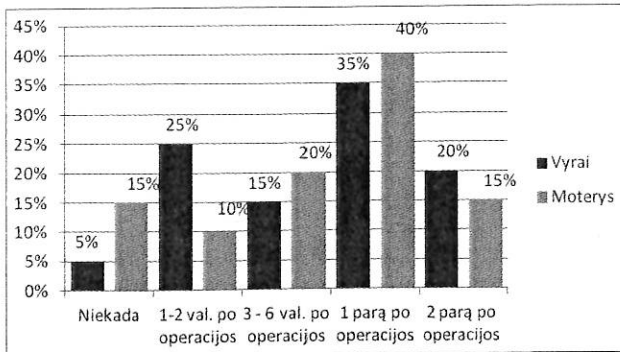
Paaiškėjo, kad 16 (80 proc.) vyrų ir 10 (50 proc.) moterų teigė, jog po operacijos asmens higienos užtikrinimo poreikis jiems niekada nebuvo kilęs. Pagalbos poreikis užtikrinant asmens higieną tiek moterims, tiek vyrams išliko dvi paras po operacijos, tačiau didesnei daliai moterų – 4 (20 proc.) nei vyrų – 1 (5 proc.) jis tęsėsi ilgiau, t. y. dvi paras po operacijos.

Tyrimu nustatyta, kad 12 (60 proc.) vyrų ir tik 1 (5 proc.) moteriai po nosies pertvaros operacijos nereikėjo pagalbos judant. 4 (20 proc.) vyrai ribotai judėjo pirmas dvi valandas po operacijos ir 3–6 valandas po operacijos. Moterims pagalbos judant reikėjo ilgiau nei vyrams. Didžiausia dalis moterų – 7 (35 proc.) – teigė, kad pirmą parą po operacijos joms reikėjo pagalbos judant, o 3 (15 proc.) moterims pagalbos judant reikėjo pirmas dvi paras po operacijos.

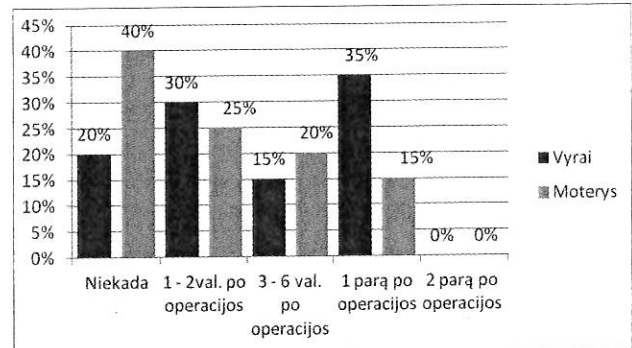
Tik 1 (5 proc.) vyras ir 3 (15 proc.) moterys teigė, jog jiems po nosies pertvaros operacijos niekada nereikėjo pagalbos valgant ir geriant. Didesnei daliai vyrų nei moterų reikėjo pagalbos valgant ir geriant pirmas dvi valandas po operacijos (žr. 2 pav.). 3 (15 proc.) vyrams ir 4 (20 proc.) moterims šis poreikis kilo 3–6 valandas po operacijos. Daugiausia respondentų tiek tarp vyrų – 7 (35 proc.), tiek tarp moterų – 8 (40 proc.) teigė, kad pagalbos valgant ir geriant reikėjo pirmą parą po operacijos, tačiau šiek tiek didesnei daliai vyrų nei moterų pagalbos prireikė net dvi paras po operacijos.

Daug daugiau vyrų – 13 (65 proc.) nei moterų – 6 (30 proc.) teigė, kad po nosies pertvaros operacijos niekada nejuto nerimo. 3 (15 proc.) vyrai labiausiai nerimavo pirmas dvi valandas po operacijos, 6 (30 proc.) moterys nerimą labiausiai jautė pirmą parą po operacijos, 2 (10 proc.) moterys teigė, kad jautė nerimą dvi paras po operacijos.

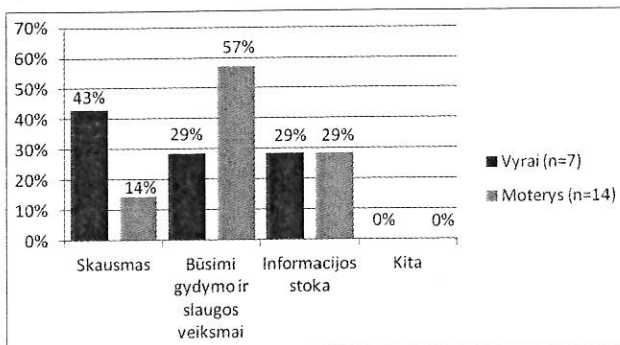
Anketoje respondentų klausta, dėl ko jie jautė nerimą. Šis klausimas buvo pateiktas tik respondentams, teigusiems, jog po nosies pertvaros operacijos jautė nerimą. Į šį klausimą atsakė 7 vyrai ir 14 moterų. 3 (43 proc.) vyrai ir 2 (14 proc.) moterys nerimą jautė dėl skausmo (žr. 3 pav.). 2 (29 proc.) vyrai ir 8 (57 proc.) moterys nerimavo dėl būsimų gydymo ir slaugos veiksmų (vaistų leidimas, tamponų iš nosies šalinimo procedūra ir t. t.), 4 (29 proc.) moterys ir 2 (29 proc.) vyrai nerimavo dėl informacijos stokos.

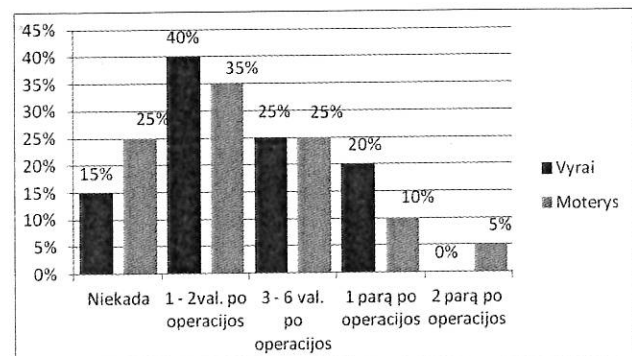
2 pav. Pacientų, kuriems kilo valgyimo ir gėrimo užtikrinimo poreikis po nosies pertvaros operacijos, pasiskirstymas pagal lytį

4 pav. Pacientų, kuriems kilo bendravimo užtikrinimo poreikis po nosies pertvaros operacijos, pasiskirstymas pagal lytį

3 pav. Nerimo priežastys

5 pav. Pacientų, kuriems kilo bendravimo užtikrinimo poreikis dėl nuovargio po nosies pertvaros operacijos, pasiskirstymas pagal lytį

Dvigubai daugiau moterų – 8 (40 proc.) nei vyrų – 4 (20 proc.) teigė, kad po nosies pertvaros operacijos jiems niekada nekilo problemų bendraujant (žr. 4 pav.). Pirmas dvi valandas po operacijos vyrams bendrauti buvo sunkiau nei moterims, tačiau daugiau moterų – 4 (20 proc.) nei vyrų – 3 (15 proc.) teigė, kad joms kilo problemų bendrauti po operacijos praėjus 3–6 valandoms. 7 (35 proc.) vyrams ir 3 (15 proc.) moterims sunku bendrauti buvo pirmą parą po operacijos.

Tyrimu nustatyta, kad 3 (15 proc.) vyrai ir 5 (25 proc.) moterys niekada po nosies pertvaros operacijos neįjautė nuovargio bendraudami (žr. 5 pav.). Tiek vyrai – 8 (40 proc.), tiek moterys – 7 (35 proc.) nuovargį labiausiai jautė po operacijos praėjus dviem valandoms. Po tiek pat respondentų iš abiejų grupių bendraudami greitai pavargdavo po operacijos praėjus 3–6 valandoms. Daugiau vyrų – 4 (20 proc.) nei moterų – 2 (10 proc.) nuovargį bendraudami jautė pirmą parą po operacijos, be to, moterys ilgiau nei vyrai jautė nuovargį bendraudamos.

Rezultatų aptarimas

Paaiškėjo, kad tiek vyrams, tiek moterims saugios aplinkos užtikrinimas aktualiausias pirmas dvi valandas po operacijos. Taigi remiantis gautais rezultatais, slaugytojas turėtų užtikrinti saugią aplinką ir informuoti pacientus, kaip elgtis po operacijos (dvi valandas rekomenduojama pagulėti, o esant galvos svaigimui nedaryti staigių judesių). Slaugytojas, mokydamas ir teikdamas informaciją apie saugią aplinką, daugiau dėmesio turėtų skirti moterų poreikių užtikrinimui, nes joms šis poreikis aktualus išliko ilgiau nei vyrams.

Nors po nosies pertvaros operacijos asmens higienos užtikrinimo poreikis didelei daliai abiejų tiriamųjų grupių niekada nebuvo kilęs, tačiau moterims šis poreikis buvo aktualesnis tiek pirmą, tiek antrą parą po operacijos. Vadinasi, moterims tyri-

mo atlikimo metu kilo daugiau asmens higienos užtikrinimo poreikių nei vyrams.

Nustatyta, kad moterims labiau nei vyrams reikėjo pagalbos judant. Džioji vyrų dalis teigė, jog jiems iš viso nereikėjo pagalbos judant. Taigi iš tyrimo rezultatų matyti, kad, siekiant užtikrinti judėjimo poreikį, slaugytojas, slaugydamas pacientus po nosies pertvaros operacijos, turėtų atkreipti dėmesį į judėjimo sutrikimus lemiančius veiksnius bei stengtis užtikrinti saugų pacientų judėjimą.

Daugiau pagalbos valgant ir geriant reikėjo vyrams nei moterims. Vadinasi, slaugytojas turėtų atkreipti didesnę dėmesį į vyrų valgyimo ir gėrimo poreikio užtikrinimą. Svarbu, kad slaugytojas pacientus informuotų, jog 2 val. po operacijos negalima valgyti, o skysčius vartoti galima praėjus 1 val. po operacijos. Taip pat slaugytojas turėtų informuoti, kad dvi savaites po operacijos negalima valgyti karštų patiekalų ir gerti karštų gėrimų, nes karštis gali sukelti kraujavimą iš chirurginės žaizdos.

Psichologiškai jautriausia grupė yra moterys bei pacientai, kuriems numatoma atlikti bendrinę neįtraukimą [12]. Tai patvirtina ir gauti tyrimo rezultatai, pagal kuriuos moterys labiau nerimauja bei sunkiau prisitaiko prie pokyčių po nosies pertvaros operacijos nei vyrai. Paaiškėjo, kad moterims labiausiai nerimą kėlė būsimo gydymo ir slaugos veiksmai, o vyrams – skausmas. Vadinasi, slaugytojas, informuodamas pacientus apie būsimą procedūrą, turėtų atkreipti didesnę dėmesį į moterų poreikių užtikrinimą, nes jos labiausiai nerimavo dėl būsimų procedūrų, o informuodamas apie skausmo mažinimą daugiau dėmesio skirti vyrų poreikių užtikrinimui.

Nustatyta, kad vyrams bendraujant kilo daugiau problemų nei moterims. Tyrimo rezultatai rodo, kad slaugytojas, bendraudamas su pacientais (ypač su vyrais), turėtų atkreipti dėmesį, kad jiems po nosies pertvaros operacijos gali būti sun-

ku kalbėti, todėl bendraujant reikia įsitikinti, ar pacientai viską suprato, o jei kyla klausimų – atsakyti ji juos. Be to, kaip rodo tyrimo rezultatų analizė, vyrai bendraudami pavargsta greičiau nei moterys. Todėl bendraujant su vyrais, informaciją reikia suteikti aiškiai ir tiksliai per daug jų nevarginant, tačiau išsiaiškinti, ar yra grįžtamasis ryšys.

Išvados

1. Tyrimo metu nustatyta, kad moterims fiziologiniai poreikiai buvo aktualesni nei vyrams. Daugiau moterų nei vyrų teigė, jog joms reikėjo daugiau pagalbos užtikrinant saugią aplinką, asmens higieną bei judėjimą po nosies pertvaros operacijos. Aktualiausias fiziologinis poreikis moterims buvo pagalbos judant poreikis. Daugiau nei pusei vyrų ir moterų kilo problemų kvėpuojant, valgant ir geriant bei miegant. Vyrai teigė, kad daugiausiai pagalbos jiems reikėjo valgant ir geriant.
2. Psichologiniai poreikiai moterims yra aktualesni nei vyrams. Trigubai daugiau moterų nei vyrų teigė jautusios nerimą po nosies pertvaros operacijos. Dažniausią priežastį, sukeliančią nerimą, moterys įvardijo būsimus slaugos ir gydymo veiksmus. Vyrai teigė, kad daugiausiai nerimo jiems kėlė skausmas.
3. Socialiniai poreikiai po nosies pertvaros operacijos buvo aktualesni vyrams nei moterims. Didėsnei daliai vyrų nei moterų kilo bendravimo poreikių. Beveik visi vyrai teigė, kad jiems po nosies pertvaros operacijos buvo sunku kalbėti ir bendraujami jie greitai pavargdavo.

NURSING NEEDS FOR PATIENTS AFTER NASAL SEPTUM SURGERY

Keywords: nasal septum, needs of nursing care, curvature of nasal septum.

Summary

The article analyses the needs of the patient after nasal septal surgery. The theme is common as physiologically people breathe through the nose and in case of nasal septal disruption air entering through the nose is faced with an obstacle. So the people are forced to breathe through the mouth, but this type of breathing is the backup and it should only be complementary to breathing through the nose, rather than replace it. In the

nasal septum disfigurement the person feels constant nasal congestion, it becomes difficult to breathe, the person also suffers constant runny nose, headaches may also occur. This disorder is determines persons quality of life, because a person cannot engage in normal daily activities, work, having fun, playing sports and participating in social activities. After nasal septum surgery, patients in the early post-operative period there are many physiological, psychological and social needs that arise for the person, these are analysed in this article. The study included 40 patients (20 men and 20 women) who were diagnosed with curvature of the nasal septum and who needed nasal septum surgery. The study applied the questionnaire method. It was found that a greater proportion of women than men had physiological and psychological needs, and social needs had more relevance for men. It was found, that bigger part women than men had physiological and mental needs, but men expressed higher social needs. The most urgent need was help moving around for women, and help eating and drinking for men. Also, bigger part men than women had needs for communication.

Literatūra

1. Gylys G. Skulptūrinė nosis. http://plastinechirurgija.lt/wp-content/uploads/2014/02/ieva_giedrius_gylys.pdf
2. Lopatienė K., Babarskas A. Ortodontinės anomalijos, nosies bei nosiaryklės patologija. *Medicina*, 2002; 38(3):277–283.
3. Lesinskas E. Ausų, nosies ir gerklės ligos. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 432.
4. Paulauskienė I. Nosies pertvaros iškrypimas. *Sveikata*, 2004; (4):23–25.
5. Familiar V., Mancheva S., et al. Nasal Septum Anatomy and Deviations: beyond straight and Flat. *European Society of Radiology*, 2015; 1–25.
6. Kalibatinė D. Slaugos teorija. Vilnius, UAB Greita spauda, 2008, p. 375.
7. Prayaga N., Srinivas Moorthy, et al. Clinical Study on Deviated Nasal Septum and Its Associated Pathology. *International Journal of Otolaryngology and Head & Neck Surgery*, 2014(3):75–81.
8. Hossam M. T., Foda M. D. The Role of Septal Surgery in Management of the Deviated Nose. *Plastic and reconstructive surgery*, 2005; 115(2):406–415.
9. Dočiūnė D., Vaškelytė A., Pauliukėnas L. Pacientų po klubo sąnario endoprotezavimo operacijos tarpusavio priklausomybės poreikių teorinis pagrindimas. *Gerontologija*, 2012; 13(2):107–112.
10. Roper N., Logan W. W., Tierney J. A. Slaugos pagrindai. Vilnius, Egald, 1999, p. 456.
11. Emužienė V. Slaugos problemos ir diagnozės formulavimas. *Slauga. Mokslas ir praktika*, 2006; (4):10–16.
12. Piščalkienė V., Stasiūnaitienė E. Priešoperacinio nerimo raiška ir jo mažinimo galimybės. *Sveikatos mokslai*, 2014; 6(24):166–171.